

УДК 373.29

**Підготовка дитини до школи: дефінітивний аналіз проблеми
(Вінниця)**

Ключові слова: готовність до навчання, рівень навченості, вводні навички, навчально-важливі якості, стартова готовність.

Реформування системи освіти в Україні на засадах наступності пояснює актуальність наукових пошуків щодо вирішення діалектичних протиріч, що виникають на стиках освітніх ступенів, зокрема дошкільного виховання і початкової освіти, початкової і середньої освіти, середньої загальноосвітньої та професійної підготовки тощо. Проблема дошкільної корекційної роботи з дітьми не є новою для педагогічного загалу. На необхідність інтелектуальної та вольової підготовки дошкільників до систематичного навчання зауважували у свій час Ян Амос Коменський, Ф.І. Буслаєв, К.Д. Ушинський, Т.Г. Лубенець, С.Ф. Русова, Є.І.Тихеева, В.О.Сухомлинський та інші видатні педагоги.

Проте готовність до навчання як складну педагогічну проблему науковці сформулювали лише в 70-х роках ХХ століття у зв'язку із експериментальним навчанням дітей молодшого шкільного віку (аналізувалася проблема поєднання оптимального віку початку навчання і посилення теоретичного аспекту). Тоді й почали визначати, коли доцільно розпочинати шкільне навчання, за якої підготовки дитини цей процес не обумовлюватиме вади розвитку, не впливатиме негативно на фізичне й моральне здоров'я майбутніх школярів. Тому вирішенням цієї проблеми зацікавилися не тільки спеціалісти з педагогіки, але й шкільні гігієністи, психологи, фізіологи, медики.

В дослідженнях зарубіжних психологів ця проблема відображена в працях, де досліджувалися складові шкільної зрілості (Г.Гетцер, А. Керн, С.Штребел, Я. Йєрасек).

В радянській психології детальна розробка проблеми готовності до шкільного навчання розпочалася працями Л.С. Виготського, продовжилася в роботах Л.І. Божович, Д.Б. Ельконіна, А.А.Венгера, А.А. Люблінської, Є.Є. Кравцової та інших науковців.

Разом з тим, фахівці прагнуть акцентувати увагу на окремих аспектах готовності дитини до навчання (здебільшого інтелектуальній, емоційно-вольовій, мотиваційній готовності), уникаючи системного підходу до вирішення проблеми. Проте лише за умови фізіологічної зрілості майбутнього першокласника можна планувати певну корекційну роботу щодо психологічної і соціальної готовності до навчання.

При дослідженні даної проблеми вітчизняні та зарубіжні психологи та педагоги пропонують власні визначення поняття „готовність до школи”, диференціюють її компоненти. Розглянемо деякі з них.

Так, викладач Інституту дитинства РДПУ (Санкт-Петербург) І.А.Архипова, аналізуючи труднощі, пов'язані із вступом дитини до школи, використовує термін „шкільна зрілість”, під яким розуміє досягнення дитиною такого рівня психічного розвитку, коли вона стає спроможною брати участь у шкільному навчанні. Автор наполягає, що „навички читання, письма, рахунку та інші належать до загальнонавчальних умінь і навичок, які, безумовно, є важливими у шкільному навчанні, але не вони визначають готовність дитини до школи” [1, с.8]. До початку систематичного навчання першокласник має бути „зрілим” в різноманітних виявах психічного розвитку: „Можна виокремити три основних напрями психологічної готовності дитини до школи, вивчаючи які можна зробити висновок про шкільну зрілість: *психофізіологічний, інтелектуальний, особистісний*” [1, с.9].

Завідувач сектором „Психологічна готовність до школи” Московського психолого-педагогічного університету також Н.І. Гуткіна зазначає, що традиційно виділяють три аспекти шкільної зрілості: інтелектуальний, емоційний і соціальний [3,с.5]. Під інтелектуальною зрілістю розуміють

диференційоване сприймання (перцептивну зрілість), що передбачає виділення фігури із фону; концентрацію уваги; аналітичне мислення, яке виявляється у здібності розуміти основні зв'язки між явищами; можливість логічного запам'ятовування; вміння відтворювати зразок; а також розвиток дрібних рухів руки і сенсомоторної координації [3, с.7]. Саме інтелектуальна зрілість, на думку фахівця, значною мірою відображає функціональну зрілість структур головного мозку.

Емоційна зрілість передусім трактується Н.І.Гуткіною як зменшення імпульсивних реакцій старшого дошкільника, можливість тривалий час виконувати не дуже привабливе завдання [3, с.9].

До соціальної зрілості спеціаліст дошкільної психології відносить потреби дитини у спілкуванні з однолітками і вміння підкоряти свою поведінку законам дитячих груп, а також здібність виконувати роль учня в ситуації шкільного навчання [3, с. 7]. Зазначене розуміння психологічної готовності до школи являє собою авторську концепцію, засновану на мотиваційному, віковому та генетичному підході, яку слід розглядати як сучасне продовження культурно-історичної концепції Л.С.Виготського.

Дослідження Л.С. Виготського довели, що навчання ґрунтується на незрілих, тільки починаючих розвиток психічних процесах. Розкриваючи механізм, який лежить в основі такого навчання відомий психолог висунув положення про зону найближчого розвитку. Так, навчання можна розуміти як набуття (опанування) знань, уявлень, досвіду, які привласнюються дитиною за незначної допомоги дорослого (педагогів, батьків). Разом з тим, у Л.С.Виготського є зауваження про мінімальний поріг навчання, тобто пройдених циклах розвитку (психологічних новоутвореннях), необхідних для подальшого навчання.

У працях Л.І. Божович також виділено кілька параметрів психічного розвитку дитини, які максимально впливають на успішність навчання у школі. Серед них виокремлюється рівень мотиваційного розвитку дитини, який включає пізнавальні і соціальні мотиви учіння, достатній розвиток

довільної поведінки й інтелектуальної галузі. Основними критеріями готовності до школи, з погляду Л.І. Божович, виступає вікове новоутворення - „внутрішня позиція школяра”, яка являє собою синтез пізнавальної потреби і потреби у спілкуванні з дорослими на новому рівні [3, с. 6].

Д.Б. Ельконін, обговорюючи проблему готовності до школи, на перше місце ставив сформованість передумов до навчальної діяльності. До найбільш важливих він відносив уміння дитини орієнтуватися на систему правил у роботі, вміння слухати і виконувати інструкції дорослого, вміння працювати за зразком тощо. Ці вміння майбутніх першокласників супроводжуються специфікою психічного розвитку дітей в перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку, а саме, втратою щирості в соціальних стосунках, узагальненням переживань, пов'язаних із самооцінкою, особливостями самоконтролю [3, с.21].

У працях Є.Є. Кравцової при характеристиці психологічної готовності дітей до школи передусім враховується роль спілкування в розвитку дитини. Автор виділяє три аспекти комунікації – ставлення до дорослого, до однолітка, до самого себе, рівень розвитку яких визначає ступінь готовності до школи і таким чином співвідноситься з основними структурними компонентами навчальної діяльності.

В більшості психолого-педагогічних досліджень, не зважаючи на розбіжність підходів, визнається факт, що ефективним шкільне навчання буде тільки за умови, якщо першокласник володіє необхідними елементарними для початкового етапу навчання навчально-пізнавальними якостями, які потім у навчальному процесі розвиваються й удосконалюються. Саме це фахівці називають стартовою готовністю. Можна сказати, що за основу готовності до шкільного навчання береться така база розвитку, без якої дитина не може успішно навчатись у школі. Фактично науковці підтримують позицію, за якої навчання йде за розвитком, оскільки визнається, що неможливо починати навчання у школі, якщо немає визначеного рівня психічного розвитку. Разом з тим, у працях Л.І. Божович,

Д.Б. Ельконіна та інших представників школи Л.С. Виготського, вказується, що навчання іде попереду розвитку, веде його за собою, при цьому між навчанням і розвитком немає однозначної відповідності – „один крок в навчанні може означати сто кроків в розвитку”, „навчання ... може дати в розвитку більше, ніж те, що вміщується в його безпосередніх результатах” [5, с. 230].

Праці Л.І. Божович, Д.Б.Ельконіна присвячені виявленню того мінімального рівня психічного розвитку майбутнього першокласника, без якого неможливе успішне навчання у школі, де навчання проводиться в класі по 20-30 учнів, а не індивідуально. Тому, якщо рівень актуального розвитку дитини нижчий, ніж передбачено базовим стандартом, то навчання не попадає в „зону найближчого розвитку” і вона відразу стає невідстаючою.

В дослідженнях Л.І. Божович в якості нижчого ступеня актуального рівня психічного розвитку, необхідного для початку навчання у школі, було запропоновано новоутворення, назване нею „внутрішня позиція школяра”. Це психологічне новоутворення виникає на межі дошкільного і молодшого шкільного віку, або в період кризи 7 років, і являє собою поєднання двох потреб – пізнавальної і потреби у спілкуванні з дорослими на новому рівні. Сукупність цих двох потреб дозволяє дитині включитися в навчальний процес в якості суб’єкта діяльності, що виявляється у довільності поведінки учня.

Авторитетний педагог К.В. Бардин, доводячи актуальність проблеми підготовки дитини до школи, на власний розсуд трактує вислів з народної мудрості: “Готуй сани влітку, а віз – взимку”. Ці слова демонструють значимість виховання якостей, необхідних для успішного навчання в школі. Даючи поради вихователям, спеціаліст виділяє два основні напрямки навчально-виховної роботи. Перший – загальний розвиток, якого повинен досягати старший дошкільник (розвиток пам’яті, уваги, інтелекту і вміння виконувати дії у внутрішньому плані. Другий – виховання уміння довільно керувати собою, тобто регулювати власну поведінку: „Йдеться про

виховання дійсної і глибокої мотивації, яка зможе стати спонукальною причиною їх прагнення до придбання знань, не дивлячись, що навчання включає не тільки привабливі моменти, але і труднощі – великі і малі проблеми зустрічаються обов'язково у кожного” [3, с.8].

Дослідник проблем дитинства переконує, що психологічні труднощі, з якими діти зустрічають у школі, часто корінням сягають у далеке дитинство, а ігнорування психологічних моментів підготовки до школи призводить до невміння вчитися, до негативного ставлення до навчання.

Т.С. Комарова доводить, що шкільна зрілість визначається багатьма факторами, і їх всі треба мати на увазі, готуючи дитину до школи. Фахівець виділяє такі основні аспекти “шкільної зрілості”: фізична, мотиваційна, розумова, вольова готовність. Фізична готовність дитини до школи означає, що за своїм фізичним розвитком та станом здоров'я вона здатна до навчального навантаження. Щодо мотиваційної готовності автор зауважує, що вступ дитини до першого класу потребує насамперед прагнення стати школярем, ставлення до учіння як нової серйозної діяльності. Вони виникають на ґрунті розвинутої пізнавальної спрямованості. Розумова, або інтелектуальна підготовка дітей спрямована на те, щоб на час вступу до школи розумові здібності були розвинені в достатній для засвоєння систематичного курсу наук мірі. В дошкільному віці закладається фундамент майбутньої діяльності в різних галузях пізнання. Спеціаліст із дошкільної психології переконана, що головне не сама по собі кількість знань, а їх якість, озброєність дитини способами мисленнєвої діяльності. Вольова готовність до школи передбачає вміння дитини керувати своєю поведінкою, довільно спрямовувати свою психічну діяльність.

Психолог Г.О. Люблінська також досліджувала проблему готовності дитини до навчання в школі. На її думку, провідними чинниками готовності є наступні: „По-перше, дитина цього віку має певний багаж знань: в основному уявлень і деяких початкових житейських понять про предмети, явища навколишнього життя, про моральні якості людини, про вимоги до

поведінки; про множину та позначення її цифрою, про звук мови, позначений літерою, орієнтується в обставинах простору і часу ... По-друге, володіють системою дій (прості виконавчі дії, побутові, навчальні, деякі прийоми і способи розумової і практичної діяльності, насамперед уміння спостерігати і слухати мову іншого, зосереджуватись) [4, с.112].

Семирічні діти, на її думку, можуть вже дещо керувати своєю психічною діяльністю, гальмувати свої бажання – вони готові до роботи в колективі. „Готовність до навчання в школі включає і сформованість деякого суб'єктивного, особистого ставлення дитини до близьких і зрозумілих їй явищ суспільного життя. У неї сформована певна позиція, тобто бажання і готовність стати школярем, вчитися у школі” [4, с.113]. Істотне значення для характеристики готовності дитини до школи має і сформованість пізнавального ставлення дітей до навколишнього.

Визнаний вітчизняний фахівець із дошкільної психології С.Л. Коробко в якості показників психологічної готовності до школи диференціює:

- 1) довільність як одну із передумов навчальної діяльності;
- 2) рівень сформованості семіотичної функції;
- 3) особистісні характеристики, які включають особливості спілкування (уміння спільно діяти для вирішення поставлених завдань), розвиток емоційної сфери. Відмінною особливістю цього підходу є розгляд семіотичної функції як показника готовності дітей до школи, причому ступінь розвитку даної функції характеризує інтелектуальний розвиток дитини.

Науковці Інституту психології ім. Г.С.Костюка Академії педагогічних наук України С.Максименко, К.Максименко, О.Главник трактують готовність дитини до школи як комплексне, багатогранне поняття, „яке охоплює всі царини життя дитини” [2, с.5]. Структуру компонентів готовності дитини до навчання у школі автори уявляють так: *морфогенетична готовність* (стан здоров'я (фізіологічна зрілість), рівень фізичного розвитку (рівень сформованості дрібної моторики), біологічний вік

(пропорції тіла і темпи росту, кісткова зрілість, зрілість кори головного мозку)); *психологічна готовність* (інтелектуальна, емоційно-вольова, мотиваційна); *соціальна готовність* (соціальна компетентність, комунікативні навички).

Зіставлення результатів теоретичних досліджень з проблеми формування шкільної зрілості дозволило нам сформулювати власне визначення ступеня готовності дітей до школи: це той **рівень морфологічного, функціонального і психічного розвитку дитини, за якого вимоги систематичного навчання не стануть надмірними й не обумовлять негативних змін у здоров'ї дитини.**

Таким чином, для успішного навчання майбутній першокласник має набути достатню кількість навчально-важливих якостей. По-перше, малюк хотітиме йти до школи, тобто мати мотивацію до навчання. По-друге, у нього сформована соціальна позиція школяра: він вміє взаємодіяти з однолітками, виконувати вимоги учителя, контролювати власну поведінку. По-третє, дитина має бути здоровою, витривалою, оскільки їй складно витримати навантаження протягом уроку й всього навчального дня. По-четверте, майбутній школяр має адекватну самооцінку та рівень домагань. За цих умов важливий і належний розумовий розвиток, який є підґрунтям для успішного оволодіння шкільними знаннями і вміннями, для підтримки оптимального темпу інтелектуальної діяльності, аби першокласник встигав працювати разом із класом.

Література

1. Архипова И.А. Подготовка ребенка к школе: Книга для родителей будущего первоклассника. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 224с. (Серия „Психология детства: Практикум”).
2. Готовність дитини до навчання / Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112с. – (Психологічний інструментарій).
3. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. – СПб.: Питер, 2004. – 208с.

4. Люблинская А.А. О преемственности учебной работы в школе // Преемственность в процессе обучения в школе: Ученые записки ЛГПИ им. А.И.Герцена. – Т. 372. – Л.: ЛГПИ, 1969.
5. Эльконин Д.Б. Некоторые вопросы диагностики психического развития детей // Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей. – М., 1981.